

сведчыць, натуральна, аб вельмі даўняй сувязі абрадавых дзеянняў і рэалій, якія яны азначаюць, аб іх пэўнай семантычнай амбівалентнасці.

Таксама рэдкі, а дакладней, унікальны абрадавы тэрмін знаходзіцца ў назве ў такой жа ступені рэдкага свята пастухоў — **дзядовік**, засведчанага ў Тухавічах: «**Дзядовік** пасля Пакрова. Ім, пастухам, нясуць гасцінца: хлеба булку, хустку, паўлітру, сала., плоцяць збожжам».

На думку аб сувязі з балтыйскай (літоўскай) культурнай традыцыяй наводзіць былічка з Тухавіч аб вужы, які жыве ў хаце, з незвычайным сюжэтам і некалькі нечаканым фіналам: «На футары жыў мужык з сям'ёй. Кожны дзень ішлі яны з жонкай на работу, а дзяцей пакідалі дома; пакідалі ім і ежу. Колькі ні пакідалі яе, нічога не заставалася. Вырашылі яны паглядзець, хто ўсю ежу з'ядае. Схаваліся і ўбачылі, што прыпаўзае вуж і паможа ім з'есці, памые міскі і дзецям мордачку. Выходзіць, і вуж, і дзеці рады. Вырашылі бацька з маткай забіць вужа. І забілі яго. Прыснілася хазяіну, што гаварыць яму вуж: «Што ты зрабіў? Ты маіх дзяцей асіраціў, я ім шапачкі вязала. Так і сваіх не ўвідзіш цяпер. І памёрлі ўсе яго трое дзяцей». Цікава, між іншым, што значна больш пашыраны сюжэт аб мужы-вужы ў Тухавічах запісаць не ўдалося.

Натуральна, што прыведзеныя асобныя архаічныя элементы традыцыйнай духоўнай культуры, вызначаныя ў Ляхавіцкім раёне, далёка не вычэрпваюць усіх сабраных скарбаў. Але і тое, на што ў артыкуле звяртаецца ўвага, бяспрэчна, сведчыць: і асобнае этналінгвістычнае даследаванне аднаго раёна, якім бы штучным яно не здавалася на першы погляд, дазваляе адзначыць найбольш цікавыя моманты ў яго традыцыйнай культуры і на іх аснове пэўна вызначыць месца Ляхавіцчыны ў складзе ўсёй беларускай этнакультурнай зоны — яе пераходны, хоць і ў значна больш складаным выглядзе, чым меркаваў І. А. Сэрбаў, характар.

¹ Гл.: Полесский этнолингвистический сборник. М., 1983.

² У артыкуле выкарыстаны запісы наступных збіральнікаў: Антропаў М. П. (В. Падлесе, Ляхавічы, Ліпск, Гута); Трайкоўская В. П. (Ляхавічы, Ліпск, Гута, Тухавічы, Забер'е); Ісачанкава М. А. (Тухавічы, Забер'е); Грыгаровіч Г. М. (Федзюкі); Каліноўская Л. І. (Магіліцы, Воля Івацэвіцкага раёна); Тарасевіч А. І. (Туркі); Васільковіч Л. Я. (Тухавічы); Дзік Ж. М. (Забер'е); Шубара В. У. (Забер'е); Мартысюк Т. І. (Тухавічы).

³ У Ляхавіцкім раёне запісаны адказы 67 інфармантаў.

І. А. ЧАРОТА

ДА НЯЎЛІЧАНАГА АСПЕКТУ ПЫТАННЯ «І. П. МЕЛЕЖ І М. А. ШОЛАХАЎ»

Савецкае літаратуразнаўства назапасіла багаты фактычны матэрыял, які сведчыць пра ўдзел творчага вопыту М. А. Шолахава ў развіцці літаратур народаў СССР і шэрагу замежных краін. Аднак пры гэтым часцей за ўсё ўвага звяртаецца на знешняе падабенства, абсалютызуецца агульнае, а спецыфіка кожнага асобнага выпадку ўлічваецца недастаткова. Яскрава выявілася гэта ў асвятленні даўно пастаўленага, ды так і не вывучанага належным чынам, пытання «І. П. Мележ і М. А. Шолахаў».

Як вядома, адразу ж пасля выхаду рамана «Людзі на балоце» крытыкі пачалі суадносіць яго з шолахаўскай традыцыяй і непасрэдна з «Узнятай цаліною». У далейшым такі падыход замацаваўся і быў прыняты адназначна. Безумоўна, звязваць творчыя пошукі гэтых пісьменнікаў, у тым ліку і параўноўваць названыя творы, падставы ёсць. Разам з тым ці ж усё так проста? Бадай што не. І асабліва пераконваешся ў гэтым, калі бярэшся за аналіз дзённікаў, запісных кніжак, нататак І. Мележа, якіх да апошняга часу не было ў літаратуразнаўчым ужытку, яны выдадзены толькі ў апошнім зборы твораў¹.

Далучэнне беларускага пісьменніка да той лініі, якая ў савецкім мастацтве слова азначана творчым вопытам М. Шолахава, мела своеасаблівую гісторыю і разнастайныя формы, што складае істотны аспект даследавання. Паспрабуем разгледзець хоць некаторыя, найбольш прыкметныя яго моманты.

Лёс распарадзіўся так, што малады воін і літаратар-пачатковец Іван Мележ у час вайны апынаецца на радзіме вядомага пісьменніка Шолахава, там атрымлівае цяжкае раненне, пераносіць складаную аперацыю і там жа, у Растоўскім шпіталі, чытае (трэба лічыць, упершыню) чацвёртую кнігу «Ціхага Дону».

10 ліпеня 1942 года ў ягоным дзённіку запісана: «Кніга вельмі хвалявала. Успамінаўся Каменск (Там з 20.02. па 0.05. 1942 года Мележ праходзіў курсы малодшых палітрукоў.— І. Ч.), дзе я быў так блізка ад тых мясцін, у якіх жылі героі кнігі. Я быццам нанова хадзіў па роднаму цяпер, такому знаёмаму стэпу. І як бы зноў дыхаў яго, насычаным ветрам і травамі, паветрам. І разам з гэтым я ўспамінаў Глінішча (Сваю родную вёску.— І. Ч.): жыццё на Доне здавалася такім падобным да нашага. А вайна і памяць пра тое, што мая радзіма і радня мая там, за фронтам, надавалі чытанню майму горыч і вастрыню перажыванняў».

Цудоўная кніга. І зараз жыву пад яе ўражаннем» (9, 66—67).

Заўважым: адбылося не проста знаёмства з цікавым тэкстам, а шматпланавае і шматузроўневае далучэнне да шолахаўскага мастацтва, прычым асобае значэнне ў ім меў не столькі эстэтычны кантакт, колькі рознабаковае спалучэнне з жыццём.

Цікава, што ў запісе, зробленым хутка пасля гэтага, 6 жніўня, сустракаем наступнае: «Мая запісная кніжка запаўняецца патрохі. Я пачаў запісваць таксама расказы Валодзі Сінюкова. І акрамя ўсяго, я задумаў апавяданне» (9, 73).

Непасрэдна звязваць пачатак літаратурнага шляху беларускага пісьменніка толькі з гэтым, пэўна, не варта. Раней Мележ вучыўся ў МІФЛІ, яшчэ да вайны пачаў і на фронце працягваў пісаць вершы. Між тым ёсць патрэба задумацца над зменамі ў творчых інтарэсах, над з'яўленнем схільнасці да прозы. Дарэчы, у згаданых «расказах Валодзі Сінюкова» і іншых накідах таго часу можна заўважыць блізкі да шолахаўскага падыход у выбары фактаў, калізій, характараў. Сімптаматычным уяўляецца і тое, што занатавана неўзабаве: «Нічога не выходзіць, хоць крычы!.. (Гэта пра вершы.— І. Ч.) А наогул я, мусіць, буду пісаць прозу» (9, 80).

Акрамя ўсяго, што тут прыведзена, нельга не ўлічыць і дзіўны збег акалічнасцей, якія абумоўлівалі нязменнае пашырэнне кантакту з творчасцю Шолахава. Напрыклад, тое, што пазней, знаходзячыся ў Тбіліскім шпіталі, І. Мележ атрымлівае ў падарунак тры кнігі «Ціхага Дону», надзвычай нераўнадушна ставіцца да такіх, «бясцэнных кніжак» і з гэтай нагоды занатоўвае: «У мяне цяпер у тумбачцы цэлае багацце!» (9, 86).

Бадай што, трымаючыся за такі ланцужок фактаў, можна прыйсці да высновы: цікавасць Мележа да творчасці Шолахава, падмацаваная выключнымі ўмовамі, прывяла да таго, што беларускі пісьменнік пачаў развівацца далей як мастак «шолахаўскага складу». Тым болей, што і ў пазнейшых запісах, якія адлюстроўваюць пошукі творчай праграмы, імя рускага савецкага майстра згадваецца неаднаразова. Напрыклад: «Жывапісь апавяданням. Пісаць фарбамі, каб пераліваліся (як у Дзяржавіна), гарэлі, перадаваць гукі, каб гаманілі (у Шолахава)»— запіс 1945 года (9, 240); «Думаў пра літаратуру— наогул... Літаратура XIX ст.— вяршыня, не дасягнутая цяпер, у XX ст. ... Нікога ўпоравень з Талстым, Дастаеўскім, Някрасавым, з Пісаравым. Толькі «Ціхі Дон» хіба»— нататка 1971 года (9, 318). Зноў-такі, пра ўплыў Шолахава ўскосна сведчаць нібыта задумы, планы. Скажам, вось гэта, зафіксаванае ў 1947 годзе: «Напісаць вялікую рэч (калі-небудзь) пра тое, як мя-

нялася і ламалася псіхіка беларускага селяніна з 1914 года да нашага дня. Пражыты страшэнна жорсткія, ломкія гады. Этапы — 1914, 1917, 1921, 1926, 1930, 1937, 1941, 1945 г. Ісці недалёка за вобразамі — узяць жыццё бацькі або маткі. Вельмі важная тэма» (9, 253).

Аднак улічваць толькі гэта — значыць спрашчаць пытанне. Творчы шлях І. П. Мележа не вызначаецца логікай толькі прыведзеных фактаў. Хіба можна абмінуць ягоныя творы 40—50-х гадоў, па сутнасці сваёй далёкія ад таго, што звычайна прызнаецца як шолахаўская традыцыя?

Абаліраючыся на ўсю сукупнасць выдадзеных цяпер матэрыялаў, варта больш уважліва прааналізаваць і стаўленне Мележа да Шолахава. Як вядома, яно выказвалася неаднаразова. Ды некаторыя моманты заслугоўваюць усё роўна пільнай увагі. Напрыклад, калі часопіс «Молодая гвардия» звярнуўся да Івана Паўлавіча з анкетай, пытанне: «Какое влияние на Вашу писательскую судьбу оказало творчество Шолохова?» засталася без адказу. Чаму? Магчыма, не прыняў «лабавой» пастаноўкі. Альбо лічыў, што адказ ужо дадзены ў вядомых выступленнях. Не выключана і такое: ставіўся да гэтага пытання занадта сур'ёзна, каб адказваць на яго аднаскладова, ды яшчэ мімаходзь, між іншым. А маглі быць і яшчэ нейкія прычыны.

У любым выпадку не лішняе звярнуцца да тэкста (рускамоўнага) «О Шолохове», упершыню прыведзенага ўкладальнікамі збору твораў, і непасрэдна да такой думкі: «Продолжение традиций в литературе само по себе дело непростое. Для серьезного художника оно всегда связано с поисками нового, предполагает многие и нелегкие самостоятельные решения. Только в таком случае могут быть созданы подлинные ценности. Только таким образом, в сущности, и можно по-настоящему продолжить традиции» (9, 478). Значнальня, што гэты тэкст мае аднолькавы загалавак з тым, які адрасаваны «Молодой гвардии», прыкладна такога самага памеру, блізкі па кампазіцыі, што наводзіць на меркаванне: а ці не варыянты гэта адной працы, замоўленай часопісам? Але нават калі і не працываваную думку трэба ўлічваць, роўна як і наступнае: «Саюз пісьменнікаў — гэта Саюз майстроў. І тут галоўнае — прыклад майстра. І ў гэтым шчасце наша, аснова высокага руху літаратуры» (9, 510), а таксама і датычнае яго асабіста: «Я ішоў па вораным полі, але я лічыў патрэбным пракласці, калі змагу, новую, больш глыбокую баразну» (9, 466).

Першым з майстроў, чый прыклад асабліва значны, Мележ называў Шолахава. Аднак важна яшчэ прасачыць, як разумеў ён сілу шолахаўскага прыкладу, што вылучаў як самае істотнае, а потым параўнаць, высвятліць тымі самымі крытэрыямі ягоную творчасць. Звернемся з гэтай мэтай да тэксту выступлення на ўрачыстым вечары, прысвечаным 70-годдзю з дня нараджэння М. А. Шолахава. Азначыўшы сваё выступленне як «некалькі асобных, чытацкіх думак», першую з іх І. П. Мележ фармулюе так: «...Які б талент ні быў дараваны, які б вялікі ён ні быў, каб здзейсніўся мастак, патрэбна праца... Вялікага мастака стварае, думаецца, вялікая праца» (9, 470). Акрамя гэтага падкрэсліваецца шолахаўская «мэтанакіраваная прыныповасць... у яго адносінах да жыцця і літаратуры, непахіснасць у абароне сваіх перакананняў» (9, 473). А ці ж не гэта характарызуе і самога Мележа? Маштаб «праўды і жыцця і страсці мастака» вылучае ён у Шолахава «у вялізных, поўных супярэчлівага руху фрэсках» (9, 471). Дык і гэта цалкам можа быць аднесена да беларускага эпіка, аўтара «Палескай хронікі».

Вялікі сэнс у выступленні І. П. Мележа нясе палемічная заўвага пратых, хто ў наш час «упэўнівае, што рух гісторыі і быццё народнае можна выдатна выказаць і праз аднаго чалавека і што, трэба думаць, час эпапей адышоў у мінулае» (9, 471). Без сумнення можна свярджаць, што гэта не толькі аспект асэнсавання шолахаўскіх творчых набыткаў, але і дэкларацыя ўласных творчых поглядаў: сапраўдны мастак павінен адлюстроўваць менавіта «рух гісторыі і быццё народнае», а пры гэтым «бачыць далёка і шырока, вельмі добра разумець часовае,

нетрывалае і — надзейнае, моцнае, бачыць рух жыцця ў сапраўднай яго сутнасці» (9, 473).

Ацэньваючы змест і значэнне створанага Шолахавым, Мележ асабліваю ўвагу надае народнасці: «Кожны пісьменнік — сын свайго народа, і значэнне яго ў рэшце рэшт вызначаецца тым, як ён паказвае свой народ свету, што ён кажа свету ад імя свайго народа...

Мне думаецца, у сучаснай літаратуры ніхто іншы не сказаў з такой глыбінёй, такой пранікліваасцю, такой мастацкай сілай, хто ёсць рускі народ. Што ёсць яго, народа, шчодро палітая потам і крывёю зямля, яго ў пакутах і радасцях жыццё, яго цяжкая, але вялікая гісторыя» (9, 475). Што тут выказана крэда самога Мележа, пацвярджае як ягоная раманная спадчына, так і розныя праграмныя выказванні, блізкія зместам да працытаванага — напрыклад: «У жыццёпісе народа не можа быць ненапісаных, недапісаных ці прыблізна напісаных старонак» (9, 466); «Я не мог пісаць больш ні пра што датуль, пакуль не раскажу пра гэта жыццё, пра гэтых людзей... Але, акрамя пачуцця любові і разумення абавязку, мяне вяло і моцнае перакананне, што жыццё гэтых людзей важнае тым, што яно — жыццё майго народа» (9, 469).

Як бачым, у «запасных» матэрыялах багата таго, што дапамагае грунтоўней, а ў нечым і іначай паглядзець на сувязь творчасці І. П. Мележа з вопытам М. А. Шолахава. Па аб'ёму такіх матэрыялаў гэта выпадак унікальны. І таму вылучаны намі аспект набывае асаблівую важнасць.

Дарэчы, пры мностве розных выказванняў пра бяспрэчнае ўздзеянне Шолахава на беларускую літаратуру ў цэлым яе прадстаўнікамі не пасрэдна сувязь з шолахаўскім вопытам, як правіла, не прызнаецца. Тлумачыць гэта можна шэрагам прычын: не заўсёды можна дыферэнцыраваць тыпалагічнае і кантакталагічнае, непасрэдна і апасродкавана, свядома і неўсвядомлена (нават падсвядома) успрынятае; нават пры ўсіх адкрытых і відавочных сувязях самому цяжка разабрацца ў механізме іх развіцця — матывацыі, логіцы, дынаміцы, формах; акрамя таго, у літаратуразнаўстве і крытыцы не знікае, а ўзмацняецца блытаніна, калі ўзаемазамыняюцца далёка не роўназначныя паняцці — такія, як «спадчыннасць», «паслядоўніцтва», «успрыманне і развіццё традыцый», «сыходжанні», «творчае ўзаемадзеянне», «роднасць памкненняў», «блізкасць пазіцый», «уздзеянне», «уплыў», «залежнасць», «вучнёўства» і інш., у выніку чаго пры вывучэнні кантактаў звычайна затушоўваюцца індывідуальныя асаблівасці аднаго з кантактуючых, яго творчая самастойнасць. І тады, заканамерна, пачынаюць уступаць у дзеянне аргументы супрацьлеглага плану, якія прызначаны высвятляць не прыцягненне і збліжэнне, а размежаванне і адштурхоўванне.

У нашым выпадку пад увагаю было тое, што можа быць названа творчым засваеннем і развіццём шолахаўскага вопыту, які прысутнічаў у шырокім літаратурным кантэксце як стымулюючы прыклад, своеасаблівы каталізатар духоўных і эстэтычных працесаў.

Зразумела, вывучыць пытанне «Мележ і Шолахаў» ва ўсёй паўнаце можна толькі абагуліўшы ўсе верагодныя аспекты, самым істотным (і дагэтуль па-сапраўднаму не даследаваным) з якіх застаецца падрабязнае параўнанне асобных твораў. Але гэта ўжо другая задача.

¹ Іван Мележ. Збор твораў у дзесяці тамах. Мінск, 1979—1985. Усе цытаты даюцца па гэтаму выданню з фіксацыяй тома і старонкі ў тэксце артыкула.

И. П. ВАНТЕНКОВ

РЕАЛЬНОСТЬ И СУБЪЕКТИВИЗМ В РОМАНЕ А. БЕЛОГО «СЕРЕБРЯНЫЙ ГОЛУБЬ»

Роман «Серебряный голубь» — первая попытка Андрея Белого обратиться к эпической повествовательной форме. Конечно, крайности